

قصه‌ی اساطیر

کتاب اول: بررسی و توضیح هزارویک‌شب
کتاب دوم: قصه‌های ایرانی براساس مبانی اسطوره‌ها

نویسنده: محمد علی علومی (هیرمند)

ناشر برگزیده ویژه سال ۱۳۹۲

سرشناسه : علمی، محمدعلی، ۱۳۴۰ -
 عنوان و نام پدیدآور : بررسی و توضیح هزار و یک شب و قصه‌های ایرانی براساس مبانی اسطوره‌ها / نویسنده محمدعلی علمی (هیرمند).
 مشخصات نشر : تهران: آموت، ۱۳۹۶.
 مشخصات ظاهری : (یک جلد در ۲ مجلد) ۸۸۰ ص.
 شابک : 978 - 600 - 384 - 016 - 4
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیا
 موضوع : هزار و یک شب -- تاریخ و نقد ؛ Arabian nights -- History and criticism ؛ Comparative studies ؛ مطالعات تطبیقی ؛ Mythology ؛ افسانه‌ها و قصه‌های عربی -- تاریخ و نقد ؛ History and criticism ؛ Arab countries -- Legends ؛ اساطیر ایرانی -- تاریخ و نقد ؛ Mythology, Iranian -- History and criticism ؛ افسانه‌ها و قصه‌های ایرانی -- تاریخ و نقد ؛ Iran -- History & criticism ؛ Legends
 رده‌بندی کدگر : BL۳۱۱/ع۸ ۱۳۹۶
 رده‌بندی دیویی : ۲۹۱/۱
 شماره کتابشناسی ملی : ۱۲۰۷۸

ناشر بزرگ: ویژه سال ۱۳۹۲

قصه‌ی اسباب

(بررسی هزار و یک‌شب و قصه‌های ایرانی براساس اسطوره‌ها)

نویسنده: محمدعلی علمی (هیرمند)

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

حروفچینی: شهر / لیتوگرافی و چاپ: ترانه
 نمونه‌خوانی: مینا فرشی احمدی - رکسانا تقوی

نشر آموت

تلفن: ۰۶۴۹۹۹۱۰۵ - ۶۶۴۹۹۹۲۳ ؛ تلفن همراه: ۰۹۳۶۰۳۵۵۴۰۱

پست الکترونیکی: aamout@gmail.com / وب سایت: www.aamout.com

اینستاگرام: www.instagram.com/aamout

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

شابک: 978 - 600 - 384 - 016 - 4

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۸۴-۰۱۶-۴

کتاب‌های «نشر آموت» را از کتاب‌فروشی‌های معتبر و شهرکتاب‌های سراسر ایران بخواهید.

فصل‌ها

- آغاز ۹
- مقدمه ۱۱
- کتاب اول: «تحلیل و بررسی هزارویک‌شب» ۱۷
- مقاله‌ی اول: «تاریخچه بر هزارویک‌شب» ۱۹
- مقاله‌ی دوم: «آوردن دبه به میان هزارویک‌شب» ۵۵
- مقاله‌ی سوم: «تحلیل و بررسی داستان‌های هزارویک‌شب» ۶۴
- مقاله‌ی چهارم: «هزارویک‌شب و حکمت قدیم» ۹۴
- مقاله‌ی پنجم: «بیان رموزها در صیاد و عفريت» ۱۰۵
- مقاله‌ی ششم: «حکمت خسروانی و مکتب هرمس در صیاد و عفريت» ۱۱۸
- مقاله‌ی هفتم: «در شناخت شهرزاد» ۱۴۲
- مقاله‌ی هشتم: «یادداشت‌هایی بر هزارویک‌شب و اساطیر ایرانی» ۱۵۸
- چند مقاله درباره‌ی طنز در هزارویک‌شب ۱۸۵
- کتاب دوم: «قصه‌های ایرانی و مبانی اساطیری» ۲۱۱
- توضیح و مقدمه بر قصه‌های ایرانی ۲۱۳
- قصه‌ی «دختر نارنج و ترنج» به روایت مردم کرمان ۲۲۹
- قصه‌ی «دختر نارنج و ترنج» به روایت شادروان صبحی ۲۳۹

- ۲۶۳ - شرحی بر قصه‌ی «دختر نارنج و ترنج»
- ۲۸۲ - قصه‌ی «نگار»
- ۲۹۰ - قصه‌ی «بی‌بی نگار»
- ۳۰۰ - قصه‌ی «مرجان»
- ۳۰۷ - قصه‌ی «میز (میرزا) مست و خمار»
- ۳۱۳ - قصه‌ی «فاطیکو و سبز قبا»
- ۳۱۹ - شرحی بر قصه‌های پیشین
- ۳۴۶ - قصه‌ی «دختر سلطان»
- ۳۵۴ - قصه‌ی «بخت شاه توت»
- ۳۶۴ - شرحی بر قصه‌ی «دختر سلطان و درخت شاه توت»
- ۳۸۶ - قصه‌ی «ابراهیم»
- ۳۹۷ - قصه‌ی «پی (پیه) سوز»
- ۴۰۲ - شرحی بر قصه‌های «ابراهیم و پیه سوز»
- ۴۲۶ - قصه‌ی «زیتون یا دختر کفش طلا»
- ۴۴۶ - شرحی بر قصه‌ی «زیتون یا دختر کفش طلا»
- ۴۸۶ - قصه‌ی «دایه پوستین پوش» از قصه‌های احمانی
- ۵۰۱ - شرحی بر قصه‌ی دایه پوستین پوش از قصه‌های احمانی
- ۵۲۱ - قصه‌ی «گل و صنوبر»
- ۵۴۵ - قصه‌ی «درخت سیب»
- ۵۶۸ - شرحی بر قصه‌های «گل و صنوبر و درخت سیب»
- ۵۸۶ - قصه‌ی «دختر خون برفی»
- ۶۰۶ - شرحی بر قصه‌ی «دختر خون برفی»
- ۶۱۸ - قصه‌ی «بلبل سرگشته»

- ۶۲۵ - قصه‌ی «عمه گرگی».
- ۶۲۸ - شرحی بر قصه‌های «بلبل سرگشته» و «عمه گرگی».
- ۶۵۰ - بلبل سرگشته و «ایزیس و اوزیریس».
- ۶۶۱ - مقاله درباره‌ی محتوا، شباهت و تفاوت‌های اساطیر با قصه‌ها.

پیوست‌ها ۶۸۹

پیوست اول: مقاله‌ی استاد علی اصغر حکمت در شناخت

هزار و یک شب ۶۹۱

پیوست دوم: اسطوره «اینانا و دوموزی» ترجمه دکتر ابوالقاسم

اسماعیل پور ۷۲۲

پیوست سوم: مقاله‌ی دکتر امیرحسین آریان پور درباره اساطیر و

فرهنگ مردم ۷۶۵

پیوست چهارم: شرح بر مردم‌ها در «سفر خروج» از محمد علی

علومی ۷۷۳

پیوست پنجم: تصاویر و نشان‌های اساطیر قصه‌های کتاب ۸۰۴

منابع ۸۳۳

نشریات ۸۳۶

مقدمه

به نام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه برنگذرد
داستان، قصه و افسانه همه تعبیر و اصطلاحاتی هستند که در
ادبیات کهن ما، سابقه و کارکرد داشته‌اند. در مقدمه رستم و سهراب، حکیم
ابوالقاسم فردوسی می‌فرماید:

یکی داستان است پیرایه چشم
یا بارها می‌سراید.

ز گفتار دهقان یکی داستان
در مثنوی مولانا است که:
بشنوید ای دوستان این داستان...

قصه بیان ماجراست و با قصد و پیگیری ارتباط دارد. حکایت عربی شده
هیستوری و حاکی از ماجرا، خبر و گزارش است. از سندی است:
«ندانم که گفت این حکایت به من که بوده ست فدا شده در یمن»
افسانه هم ریشه با افسون، از دوران ساسانیان و پس از آن معاد با اسطوره و
سخنان بی‌اساس به حساب می‌آید. شبیه به این معنا را مولانا در مثنوی آورده
است:

چون کتاب الله بیامد هم بر آن این چنین طعنه زدند آن کافران
که اساطیر است و افسانه نژند نیست تعلیمی و تحقیقی بلند

همچنان که افسانه مطابق با قصه، داستان و حکایت نیز بوده است. مثلاً از نظامی است که:

«هفت خلیفه به یکی خانه در هفت حکایت به یک افسانه در»

تمام این اصطلاحات مذکور کمابیش معادل همدیگر بوده‌اند و توضیحات بیشتر در این باره در مقاله‌ها آمده است.

ارتباط گسترده و ژرفی میان افسانه‌ها با اساطیر برپا و جاری است. موضوع مقاله‌های متعدد این کتاب تطبیق افسانه‌های ایرانی همچنین اولین حکایت‌های هزارویک‌شب با مبانی اساطیری است.

افسانه‌ها ریشه‌ای ایرانی چند منبع و منشأ قدرتمند اسطوره‌ای دارند. نخست، بخشی از افسانه‌ها، مانند دختر نارنج و ترنج یا همان اولین حکایت‌های هزارویک‌شب، بیانگر اساطیر میان‌رودان (بین‌النهرین) و تمدن‌های سومر و بابل است. موضوع شگفت‌انگیز، وفاداری این‌گونه افسانه‌های شفاهی یا مکتوب «هزارویک‌شب» حتی در بیان جزئیات، به اصل و اساس اسطوره‌های بابلی است. «خوره‌هایی که بر فرهنگ‌های مردم باستانی نظیر عیلامیان و... تأثیر فراوانی داشته‌اند. سابقه این‌گونه افسانه‌ها مربوط به قبل از کوچیدن آریایی‌ها به فلاتی است که بعداً ایران نامیده شد. در آن دوران دور و دیر، چنین افسانه‌هایی رواج عام در میان روستایی‌های ساکن فلات، نظیر عیلامی‌ها، دراویدی‌ها، کاس‌ها و... داشته‌اند.

دوم، افسانه‌هایی است که اسطوره‌های مشترک هند و ایرانی را بیان می‌دارند. مثلاً «ایندرا» با همان کارکردهای مندرج در «ریگ‌ودا» به شکل قهرمان قصه‌ی ایرانی پیکرگردانی دارد.

سوم، افسانه‌ای مانند «بلبل سرگشته»، اسطوره مصری «ایزیس و اوزیریس» و افسانه‌هایی چون «دختر کفش طلایی» اسطوره مردم

آسیای صغیر، یونان و ... یعنی «آدونیس و آفرودیت» را بیان می‌کنند. از دوران هخامنشیان تا قرن‌ها بعد، ایرانیان با مردم مصر و یونان باستان، ارتباط‌هایی وسیع در جنگ و صلح داشتند. چنین اثرپذیری و تأثیرگذاری‌های فرهنگی و متقابل امری بدیهی است.

چهارم، تعداد زیادی از افسانه‌های ایرانی که نسبتاً جوان محسوب می‌شوند، متعلق به دوران ساسانیان و زمانی است که دیانت زرتشتی، دین رسمی و غالب بود. در این نوع افسانه‌ها متناسب با شرایط سرزمین نیمه‌خشک و بیابانی ایران، ایزدان مرتبط با آب و باران یعنی آناهیتا و تیر دقیقاً مطابق با «یشت‌ها» به دست درآمده، شکل و قالب قصه یافته‌اند.

اساطیر و قصه‌ها بر چندین وجه‌اند. آرزوی نیاکان دوردست مابه غلبه بر شرور اجتماع و استیاد به دادگری و نیکوکاری گسترده یا تسلط بر عوامل ویرانگر و شرور طبیعت همچون آرزوهای دورودراز مانند زندگی جاودان، پرواز و امثالهم که بن‌حسابی با بعضی از افسانه‌ها و اسطوره‌هاست. متناسب با تحول در طرز معیشت و سرگونی در ارتباط جمعی بشر، توتم‌هایی حیوانی و گیاهی متعلق به دوری شکار و گردآوری همچنین سلسله‌مراتب خدایان در دوران یکجانشینی و مددات استانی شکل گرفت. اموری که نشانه‌های آشکاری در افسانه‌ها و اساطیر به جای نهادند. در عین حال ماجراهای بزرگ اجتماعی یا حوادث عظیم طبیعی نیز به قصص و اساطیر وارد شده‌اند.

همین‌جا ضروری است که به یکی از تفاوت‌های اساسی اساطیر با افسانه‌ها توجه شود. بعضی از اسطوره‌ها در وجوه اجتماعی خود، اغلب به تقدیس جایگاه شاه و حکام پرداخته و آن را امری مقدر بلکه مینوی می‌پنداشتند و بر این اساس به تثبیت نظام اجتماعی می‌کوشیدند؛ اما در

افسانه‌ها، شاه غالباً مطرود بنابراین اهریمنی است و از میان شاهزادگان، سومین برادر که نمایشگر سومین طبقه اجتماعی، یعنی کشاورزان، صنعتگران و پیشه‌وران جزء است، بر اساس سرنمونی تکراری از جایگاه خود، درواقع از دربار ظالم و فاسد دور می‌شود سپس با مردم کوچه و بازار یا مردم، و ستاها پیوند می‌یابد و آنگاه که باز به مقام پادشاهی می‌رسد، شاهی دانا و مهربان است. (این سرنمون در مورد زندگی افسانه‌وار کوروش نیز مشاهده می‌شود. بعضی از قهرمانان ملی و مردمی مانند آرش یا رستم که به افسانه‌ها، ایافته‌اند در اساطیر رسمی ساسانی نمود و بروزی ندارند.) توضیحات بیشتر در مقاله‌های کتاب آمده است. همچنین علاقه‌مندان می‌توانند به بخش درست‌تر مقاله دکتر امیرحسین آریانپور رجوع کنند.

لازم به یادآوری است که اساطیرهایی مانند «بلبل سرگشته»، «عمه گرگی»، «دختر نارنج و ترنج» و... به سبب جامعه‌ی هزاران ساله، معادل‌های متعدد اروپایی دارند که جهت رعایت اختصار در این کتاب بیان نشده‌اند.

بحث و رویکرد اصلی این کتاب، تطبیق بررسی و تحلیل افسانه‌های ایرانی با مبانی اساطیری است. از «هزار افسان» دوران خاندانشیان و اشکانیان که سپس منبع اصلی «هزارویک‌شب» قرار گرفت تا افسانه‌های رایج در فرهنگ مردم، همه مبانی اسطوره‌های قدرتمند و مؤثر دران خود را بیان می‌کنند.

در موارد متعدد و بنا به ضرورت، به نظریات اسطوره‌پژوهان ارجاع داشته‌ام. البته در اسطوره‌پژوهی، مکاتب متعدد و متفاوت حتی روش‌های متضاد وجود دارد.

بعضی از مقاله‌ها قبلاً در نشریات ادبی و فرهنگی مانند اطلاعات حکمت و فلسفه منتشر شده‌اند؛ بنابراین اگر در بخش‌هایی، مطالبی تکراری به نظر

می‌رسد، از مخاطبان گرامی امید چشم‌پوشی دارم.

اکنون هشتمین سال است که از آغاز پژوهش و تألیف این کتاب می‌گذرد. بر من لازم است که صمیمانه سپاسگزار دوستانی باشم که در بحران‌هایی همچون گرانی کاغذ و ارزانی اندیشه، بحران نشر و مخاطب و مانند این‌ها امکان چاپ و انتشار این کتاب را فراهم کرده‌اند. دوستان عزیز و بزرگوaram، سید علی میرافضلی، شاعر، طنزپرداز و پژوهشگر عرصه شعر همچنین یوسف علی‌خانی که نویسنده، روزنامه‌نگار و پژوهشگر فرهنگ مردم است. در این سال از مهندس بهنام خداشناس سپاسگزارم که مقاله‌های دشوار را با ویرایش دقیق و سلیقه تابل درک و خوش‌آهنگ درآورده است.

این کتاب‌ها به ناهیزی است به حاملان و نگهبانان بی‌نام‌ونشان و بی‌ادعای فرهنگ به اراد ساله ادیان، نقالان و شمایل‌خوان‌ها، تعزیه‌گردانان و راویان قصه‌ها و ... در این حال، گ سبزی است پیشکش به استادان: زنده‌یاد سید ابوالقاسم انجوی شیرازی (شهور به پدر فرهنگ مردم)، جلال ستاری، دکتر مهرداد بهار، دکتر غلامحسین طاهری دوست، دکتر ابوالقاسم اسماعیل‌پور، دکتر رقیه بهزادی، پروفسور الریش مارزلف، دکتر منصور رستگار فسایی، سید احمد وکیلان، دکتر امیرنوروزی بالازاده و استاد فرهاد ناظرزاده کرمانی که افزون بر دانش گسترده، در هنر انسانی نیز استادی کم‌نظیر است و دوستان ارزشمند ماهو و (م.ب) که خود را مل به بیان کامل نامشان نیستند اما از مهر و ارادت من به محضرشان هرگز کاسته نخواهد شد.

با احترام - محمد علی علومی (هیرمند)